

Крижна Валентина Володимирівна,
*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової експертології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ

Сучасний розвиток міжнародного права характеризується посиленням уваги до забезпечення рівності прав і свобод людини, недискримінації та створення умов для повноцінної участі кожної особи у суспільному житті. У цьому контексті особливого значення набуває концепція безбар'єрності, яка передбачає формування доступного середовища для всіх категорій населення незалежно від фізичних, сенсорних, інтелектуальних, вікових чи інших особливостей.

Безбар'єрність у сучасному розумінні є комплексною правовою та соціальною категорією, що охоплює фізичну, інформаційну, цифрову, освітню, транспортну та комунікаційну доступність. Її забезпечення виступає одним із ключових індикаторів демократичності держави та рівня реалізації міжнародних стандартів у сфері прав людини. Водночас міжнародно-правове регулювання безбар'єрності є результатом тривалого розвитку концепції прав осіб з інвалідністю та еволюції підходів до розуміння рівності.

Традиційно особи з інвалідністю розглядалися крізь призму медичної моделі, відповідно до якої основна увага приділялася лікуванню та соціальному забезпеченню. Проте сучасне міжнародне право ґрунтується на соціальній моделі інвалідності, згідно з якою основною причиною обмеження участі особи в суспільстві є не стан здоров'я, а наявність бар'єрів у навколишньому середовищі. Саме тому забезпечення безбар'єрності розглядається як необхідна умова реалізації основоположних прав людини.

Ключовим міжнародним документом у сфері забезпечення безбар'єрності є Конвенція про права осіб з інвалідністю, прийнята Організація Об'єднаних Націй у 2006 році [1]. Конвенція закріпила принципово новий підхід до прав осіб з інвалідністю, визнавши їх повноправними суб'єктами суспільних відносин та носіями всього комплексу прав і свобод людини.

Особливе значення має стаття 9 Конвенції, яка визначає доступність як один із базових принципів реалізації прав осіб з інвалідністю. Відповідно до положень Конвенції держави-учасниці зобов'язані забезпечувати доступність будівель, доріг, транспорту, шкіл, житла, медичних установ, інформаційних систем та інших об'єктів і послуг, відкритих для населення [1]. При цьому поняття безбар'єрності охоплює не лише архітектурну доступність, а й доступ до інформаційно-комунікаційних технологій, електронних сервісів та цифрового середовища.

Важливим елементом міжнародних стандартів є принцип універсального дизайну. Його сутність полягає у створенні продуктів, послуг та інфраструктури таким чином, щоб ними могли користуватися всі люди без потреби у спеціальній адаптації. Універсальний дизайн розглядається як ефективний інструмент реалізації рівності та соціальної інтеграції.

Міжнародно-правові стандарти безбар'єрності також закріплені в актах Ради Європи. Зокрема, Європейська соціальна хартія гарантує право осіб з інвалідністю на незалежність, професійну інтеграцію та участь у житті суспільства [2]. У свою чергу, практика Європейського суду з прав людини формує сучасні підходи до тлумачення принципу недискримінації та позитивних зобов'язань держав щодо створення доступного середовища.

У рішеннях Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслювалося, що відсутність належних умов доступності може розглядатися як порушення права на повагу до приватного життя, права на освіту, права на справедливий суд та інших фундаментальних прав. Таким чином, забезпечення безбар'єрності набуває значення обов'язкової складової ефективного механізму захисту прав людини.

Важливу роль у розвитку стандартів доступності відіграє діяльність Європейського Союзу. У межах європейської інтеграційної політики прийнято низку нормативних актів, спрямованих на забезпечення доступності товарів і послуг. Серед них особливе значення має Європейський акт про доступність (European Accessibility Act) [3], який встановлює єдині вимоги до цифрових технологій, транспортних послуг, електронної комерції, банківських систем та засобів електронної комунікації.

Європейський підхід до безбар'єрності ґрунтується на поєднанні правових, технічних та соціальних механізмів. Держави-члени Європейського Союзу зобов'язані не лише закріплювати стандарти доступності на законодавчому рівні, а й забезпечувати їх практичну реалізацію через ефективний контроль, фінансування інфраструктурних проєктів та впровадження інклюзивних політик.

Система міжнародно-правових стандартів забезпечення безбар'єрності базується на низці фундаментальних принципів.

Перш за все, це принцип рівності та недискримінації. Його сутність полягає у забороні будь-яких форм обмеження прав людини за ознакою інвалідності чи інших особливостей. Відповідно до міжнародних стандартів особи з інвалідністю повинні мати рівні можливості доступу до освіти, праці, медичних послуг, транспорту та участі у суспільному житті.

Другим важливим принципом є принцип доступності. Він передбачає усунення фізичних, інформаційних, цифрових та соціальних бар'єрів, які перешкоджають реалізації прав людини. Реалізація цього принципу вимагає від держав здійснення комплексної політики у сфері адаптації інфраструктури та розвитку інклюзивного середовища.

Особливого значення набуває принцип розумного пристосування, відповідно до якого держави та інші суб'єкти повинні забезпечувати необхідні зміни та адаптації для конкретної особи за умови, що такі заходи не створюють

надмірного або непропорційного тягаря. Цей принцип дозволяє забезпечити реальну, а не формальну рівність.

Крім того, міжнародні стандарти ґрунтуються на принципі поваги до людської гідності та автономії особи. Забезпечення безбар'єрності спрямоване не лише на створення комфортного середовища, а й на забезпечення можливості незалежного життя та самостійного прийняття рішень.

Для України питання забезпечення безбар'єрності є надзвичайно актуальним у контексті європейської інтеграції та реформування системи захисту прав людини. Ратифікація Конвенції про права осіб з інвалідністю стала важливим кроком у процесі гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

На сучасному етапі в Україні реалізується державна політика щодо створення безбар'єрного простору. Важливим нормативним документом у цій сфері є Національна стратегія із створення безбар'єрного простору [4], яка визначає основні напрями державної політики щодо забезпечення фізичної, інформаційної, цифрової, освітньої та економічної доступності.

Попри позитивні зміни, існує низка проблем, що ускладнюють ефективну реалізацію міжнародних стандартів. Однією з основних є недостатній рівень адаптації транспортної та соціальної інфраструктури. Значна кількість громадських будівель, освітніх закладів та транспортних об'єктів залишається недоступною для маломобільних груп населення.

Суттєвим викликом є також забезпечення цифрової безбар'єрності. В умовах активного розвитку електронного врядування та цифрових сервісів важливо забезпечити доступність вебресурсів, мобільних додатків та електронних послуг для всіх категорій користувачів.

Особливої актуальності проблема безбар'єрності набуває в умовах воєнного стану. Зростання кількості осіб, які отримали поранення чи інвалідність унаслідок бойових дій, обумовлює необхідність комплексного перегляду підходів до формування інклюзивного середовища та відновлення інфраструктури відповідно до міжнародних стандартів доступності.

Отже, забезпечення безбар'єрності є важливим елементом сучасної системи міжнародно-правового захисту прав людини. Міжнародні стандарти у цій сфері ґрунтуються на принципах рівності, недискримінації, доступності, універсального дизайну та поваги до людської гідності.

Основоположне значення у формуванні міжнародних стандартів має Конвенція про права осіб з інвалідністю, яка закріпила обов'язок держав забезпечувати комплексну доступність усіх сфер суспільного життя. Важливу роль у розвитку відповідних стандартів також відіграють акти Ради Європи, практика Європейського суду з прав людини та нормативні документи Європейського Союзу.

Для України імплементація міжнародних стандартів безбар'єрності є необхідною умовою побудови демократичної та соціальної держави, а також важливим елементом євроінтеграційного процесу. Ефективне забезпечення безбар'єрності потребує вдосконалення законодавства, модернізації

інфраструктури, розвитку цифрової доступності та формування інклюзивної суспільної культури.

Список використаних джерел

1. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 19.05.2026).

2. Європейська соціальна хартія : Хартія Рада Європи від 03.05.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 19.05.2026).

3. Європейський акт про доступність: нові вимоги цифрової інклюзії в ЄС. URL: <https://business.diia.gov.ua/history-of-success/yevropeiskyi-akt-pro-dostupnist-novi-vymohy-tsyfrovoi-inkliuzii-v-yes>

4. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>